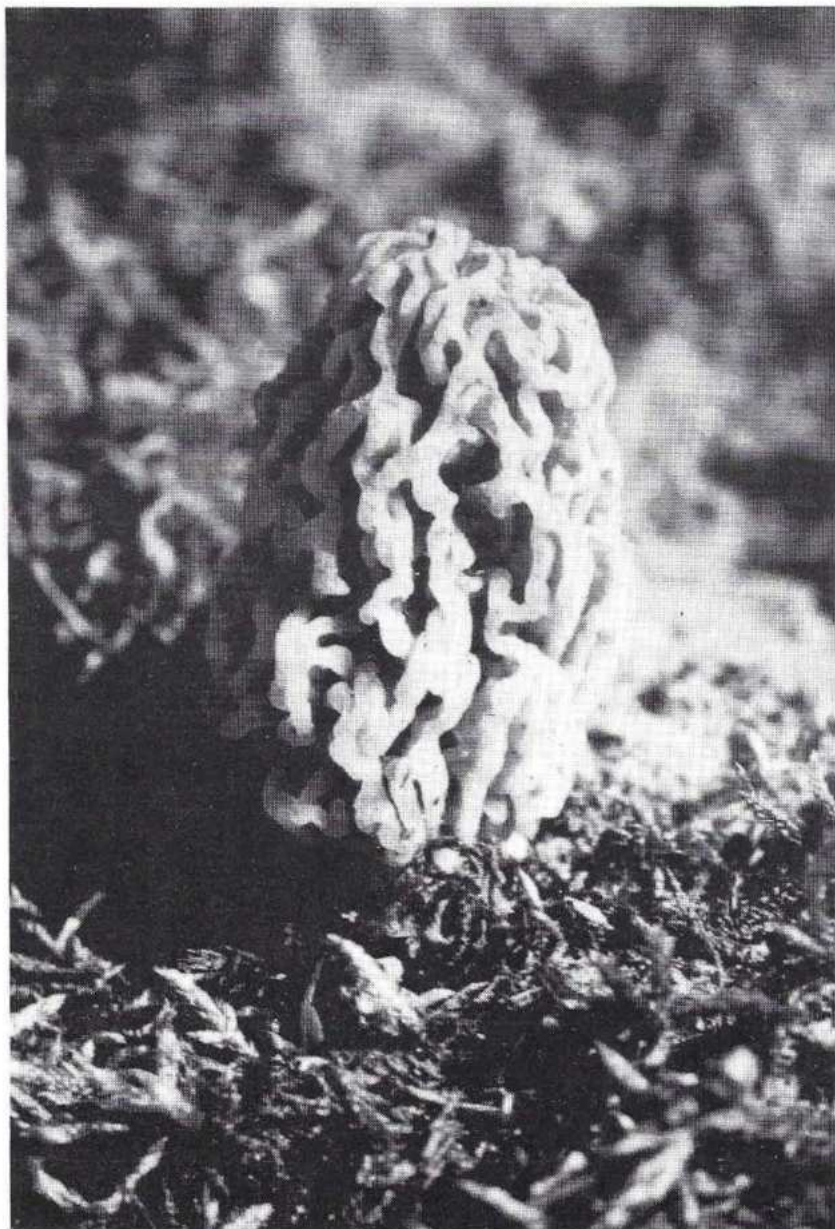

MORIELJES

Lex Kreffer

Anders dan wat veel mensen denken, zijn paddestoelen geen typische herfstverschijnselen. Het aantal soorten dat vruchtlichamen vormt, is in die periode relatief wel het grootst, en vaak zijn het ook zeker erg opvallende soorten. Denkt u maar eens aan de 'klassieke' paddestoel de Vliegenzwam, de bekende 'rood-met-witte-stippen'. Maar ook in andere jaargetijden zijn er paddestoelen te vinden en vaak ook nog heel bijzondere, zoals de morieljes. Hiervan komen in Nederland 4 soorten voor, die alle in de duinen groeien. Het zijn alle vier typische voorjaarspaddestoelen, die zijn te vinden in de maanden april, mei en juni, en dan vooral in het duingebied van Noord- en Zuid-Holland.

Gewone Morielje (naar dia: L. Kreffer)

Zoals u waarschijnlijk wel weet, produceren schimmels, via hun vruchtlichamen (inderdaad, de paddestoelen) een onvoorstelbare massa sporen. Als die allemaal zouden kiemen, zou heel Nederland onder een dikke laag paddestoelen worden bedolven. Dat we niet kniediep door de paddestoelen hoeven te waden tijdens een boswandeling, komt doordat schimmels niet overal kunnen groeien: ze stellen heel speciale eisen aan hun groeiplaats. Het is typerend voor schimmels en eigenlijk ook voor bacteriën, dat ze alleen maar voorkomen op plaatsen waar een zeer speciale combinatie van milieu-omstandigheden aanwezig is. En die combinatie verschilt natuurlijk per soort schimmel. Of een spore een mycelium vormt (de eigenlijke plant) of niet, hangt af van bijvoorbeeld temperatuur en vochtigheidsgehalte van de bodem, het voorkomen van bepaalde voedingsstoffen en spore-elementen in de bodem, de aanwezigheid van andere schimmels en planten, de mate van bodemverstoring, enfin, noem maar op. De ene soort is meer 'all-round' dan de andere. Morieljes zijn echte specialisten.

Morieljes

De meest algemene van het viertal is de Gewone Morielje (*Morchella esculenta*/*Morchella vulgaris*). Minder algemeen en er tamelijk veel op gelijkend is de Kegelmorielje (*Morchella elata*). Veel kleiner en zeldzamer dan deze twee is de Kapjesmorielje (*Mitrophora semilibera*). De laatste is het Vingerhoedje (*Verpa conica*), die nog minder algemeen is en zeer kieskeurig wat groeiplaats betreft.

Ik zal u niet vermoeien met de systematiek van deze groep paddestoelen, hoe boeiend die misschien ook mag zijn. Van belang is slechts om te weten dat ze behoren tot de hoofdgroep van de Ascomyceten, en dan meer in het bijzonder tot de orde van de Pezizales, waartoe ook de bekerzwammen in al hun variëteiten behoren. Wanneer u zich nu een hele verzameling onderling vergroeide bekerzwammetjes voorstelt, die met z'n allen een soort hoed vormen rondom een steel met kleine poederachtige schubben erop, dan heeft u ongeveer het beeld van een Gewone Morielje voor u. De namen Kegelmorielje, Kapjesmorielje en Vingerhoedje gevingoed aan hoe de hoed er ongeveer uitziet.

Cyclus

Wat alle morieljes gemeen hebben en ze als groep ook bijzonder maakt, is het feit dat ze een zekere periodiciteit in de vorming van hun vruchtlichamen vertonen. De oorzaak van zo'n cyclus is voorzover ik weet nog niet bekend. Wel is het zo, dat wanneer de weersomstandigheden in een bepaald 'topjaar' ongunstig zijn, de hele cyclus gewoon verschuift. Die ongunstige weersomstandigheden zijn ongeveer van het type dat we dit voorjaar hebben gehad: warm en

droog. Warmte is niet zo'n probleem voor het vormen van vruchtlichamen, maar droogte wel. Nu moet u niet denken dat morieljes niet op droge plaatsen zouden kunnen groeien. Een (voor insiders althans) tamelijk bekende groeiplaats van de Gewone Morielje in Meijndel bijvoorbeeld ligt langs de rand van een kurkdroog, op vrijwel kaal zand gelegen dennenbos. Maar regen is toch altijd wel prettig voor morieljes. Tijdens het zeer natte voorjaar van twee jaar geleden, dat samenviel met een topjaar in de cyclus, waren er zeer veel morieljes te vinden in het duingebied. Dit voorkomen in 'grenssituaties' is trouwens kenmerkend voor de twee 'grote' (5-25 cm) morieljes, de Gewone Morielje en de Kegelmorielje.

Gewone Morielje

De algemene kleur van de Gewone Morielje kan variëren van zandkleurig grijs tot denne-appel bruin. Vanuit de verte gezien lijken ze soms ook op een beetje misvormde denne-appels. Van deze morielje is een periodiciteit vastgesteld van vijf jaar, hoewel die ook wel eens kan inkrimpen tot drie jaar. De Gewone Morielje kunnen we in de duinen o.a. vinden aan de rand van populieren- of dennenbossen, liefst op losse maar wel voedsel- en kalkrijke zandgrond. Bepalend voor het voorkomen van de Gewone Morielje is voorts een juiste zuurgraad van een bepaald type bladmateriaal en het daardoor gevormde humus in de bodem. De mogelijkheid van het vormen van een mycorrhiza ('schimmelverbond') tussen morieljemycelium en bijvoorbeeld populierewortels is ook wel geopperd, maar dat soort symbioses is eigenlijk tot nu toe alleen maar aangetoond voor veel soorten van een andere hoofdgroep van de paddestoelen, de Basidiomyceten, waartoe de al eerder genoemde Vliegenzwam behoort, die een symbiose aangaat met bijvoorbeeld Berk of vliegden.

Kegelmorielje

De groeiplaatskeuze van de Kegelmorielje is vreemder. In Nederland is deze soort daardoor zeldzaam. Behalve een sporadisch voorkomen op mesthopen (!) in parken langs de binnenduinrand zijn slechts sparrebossen op kalkrijke leemgrond de aangewezen groeiplaats. Behalve in de duinen en het uiterste zuidoosten van Zuid-Limburg komt de Kegelmorielje verder alleen nog voor in Sparreanaantplant in de provincie Flevoland.

Bij de Kegelmorielje zijn de 'kuiltjes' in de hoed meer langgerekt van vorm, zodat de lengteribben van de hoed duidelijker zijn ontwikkeld dan de dwarsribben. De hoed is donkerbruin of donker grijs en ziet er vaak licht bepoederd uit. De steel is wit en er zitten vaak, trouwens net als bij de Gewone Morielje, allerlei plooiën en deuken in.

Kapjesmorielje

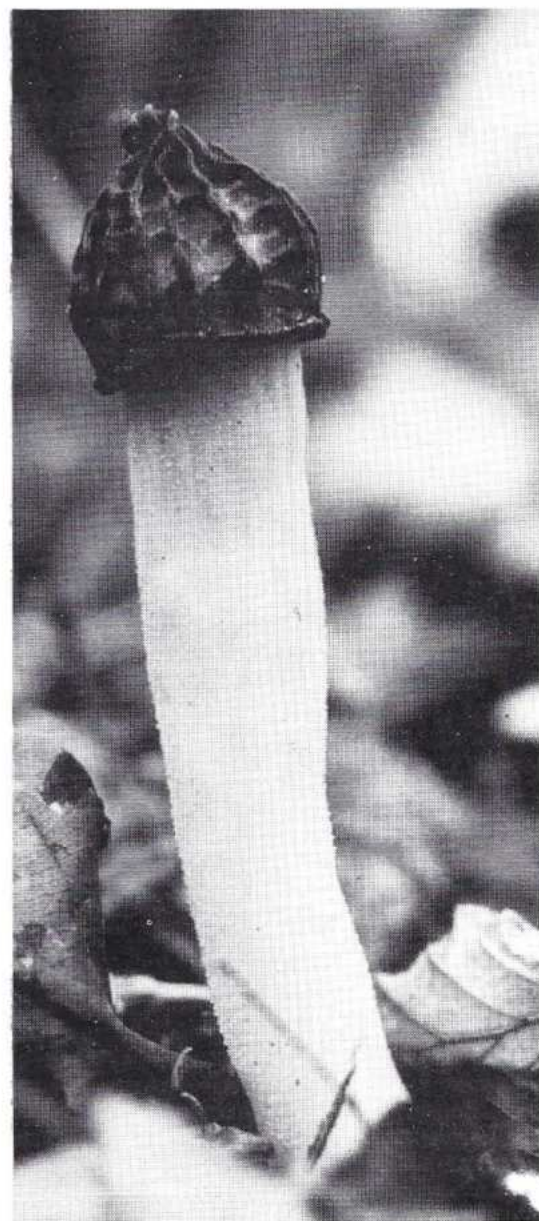
De Kapjesmorielje is wat betreft standplaats de minst kieskeurige van de groep. Net zoals de Gewone Morielje komt hij voor in populierebossen in de duinen, maar ook in allerlei stadsplantsoenen, onder diverse soorten rozen, Sneeuwbes en allerlei andere aan gemeentelijke plantsoenen-diensten gebonden gewassen kan deze soort gevonden worden. Uiterlijk heeft de Kapjesmorielje wel wat weg van de (waarschijnlijk wel bekende) Stinkzwam: een dikke steel, die een bepoederde indruk maakt, met een klein hoedje.

De kleur van de steel kan variëren van wit tot kaneelbruin en zelfs oranje. Het hoedje is eigenlijk maar kort, ongeveer 1/5e van de lengte van de steel. Er zitten wel zwakke lengteribben op, maar geen breedteribben. De grootte van de hele paddestoel is ca. 5-10 cm. Alles bij elkaar een erg mooi paddestoeltje, zeker door z'n totaal onvoorspelbare voorkomen. Het mycelium schijnt minder gevoelig te zijn voor bodemverontreiniging, vandaar waarschijnlijk het 'stadse' voorkomen.

Vingerhoedje

Om het Vingerhoedje te vinden zult u een kijkje moeten nemen onder meidoornbosjes. Hij is de meest gespecialiseerde morielje, die op andere standplaatsen nauwelijks voorkomt. Het schijnt dat meidoornloof in combinatie met een relatief kalkrijke, losse bodem 'je van het' is voor het Vingerhoedje.

Als u hem vindt, zult u direkt toegeven, dat de naam goed gekozen is. Hoewel de steel wit is, lijkt hij door zijn dwarse rimpels op een echte vinger. Heel erg los om de top zit het hoedje,

Vingerhoedje (naar dia: L. Kreffer)

Kegelmorielje (naar dia: L. Kreffer)

Kapsjesmorielje (naar dia: L. Kreffer)

zwak gerimpeld en okerbruin, in de vorm van een vingerhoed. In tegenstelling tot de eerder besproken soorten zijn er geen min of meer diepe groeven en ribben op het hoedje te ontdekken. Net als de Gewone Morielje vertoont ook het Vingerhoedje een cyclus, die echter vijf- of zevenjaarlijks schijnt te zijn. Nog een reden waarom het Vingerhoedje zeldzaam te noemen is.

Niet plukken!

Hoewel het paddestoelenzoeken (voor vooral consumptie) in Nederland gelukkig niet zo'n hoge vlucht heeft genomen als in bijvoorbeeld West-Duitsland en Frankrijk, wil ik toch nog even op dit onderwerp ingaan, omdat zowel de Gewone Morielje als de Kegelmorielje vanouds als eetbare paddestoelen bekend staan. Vooral in de laatste jaren, toen er een discussie ontstond over de invloed van zure regen of atmosferische depositie in het algemeen, is er nogal wat twijfel geweest over de invloed van het plukken van paddestoelen op het al of niet (plaatselijk) voortbestaan van de soort. Nu kan het wel zo zijn dat het plukken van een appel het voortbestaan van een appelboom niet direct schaadt, hoewel het natuurlijk wel een beperking van de verspreidingskansen van die appelboom is als er verder niets met de pitjes gebeurt. Wanneer er echter een herhaalde aanslag op het wortelstelsel en de stam van de appelboom wordt gepleegd, wordt het iets anders. Als we dit vertalen naar morieljes, kunnen we stellen dat het voortbestaan van een morieljemycelium op een bepaalde plaats niet direkt in gevaar zal worden gebracht door het plukken van een paar morieljes. Wanneer er echter op de groeiplaats van het mycelium veel gelopen wordt, of als er verzamelers komen die met een hark (!) het strooisel omwoelen op zoek naar paddestoelen, dan is dat schadelijk. Voeg daarbij nog de invloed van de zure regen, waarvan zeker de paddestoelen die van een kalkrijke bodem houden grote schade zullen ondervinden, dan zal het duidelijk zijn dat het plukken van morieljes in het voorjaar maar beter achterwege gelaten kan worden. Er is natuurlijk niets op tegen om de sfeer van de lente in een populierenbos in het duin te gaan proeven en daar op zoek te gaan naar morieljes, maar dan alleen om ze gewoon te bekijken en eventueel, uiteraard zonder ze te verplaatsen, op de gevoelige plaat vast te leggen. Zodat ook andere bezoekers nog van deze fraaie paddestoelen kunnen genieten.

Lex Kreffer studeert biologie aan de Rijksuniversiteit Leiden.